

על המגדר והלאום במימוש הזכות לחינוך:

עתירה לבג"צ בעניין הקמת בית-ספר תיכון באיזור של כפרים לא מוכרים

סאלם אבו מדיגים¹

חינוך באזור אבו-תלול – אלשהבי: רקע היסטורי

באזור אבו תלול-אלשהבי הנמצא על כביש באר-שבע-דימונה נמצאים 7 כפרים בדווים המונים כ-12000 תושבים. מאז קום המדינה ובמשך 21 שנה לא היה כל בית ספר באותו אזור, ובכך נשללה מרוב הילדים זכותם הבסיסית לחינוך. רק ב-1970 נפתחו באותו אזור כיתות א-ג, ורק בשנת 1976, 27 שנה לאחר חקיקת חוק חינוך חובה, הוקמו באזור אבו-תלול בית ספר יסודי וחטיבת ביניים. נכון ליום זה ישנם באזור שלושה בתי ספר יסודיים עד חטיבת ביניים (כתה א' עד ט'), בהם לומדים 2600 ילדים. עם סיום לימודי חטיבת הביניים, ובהעדר בית ספר תיכון הקרוב למקום מגוריהם, נאלצים התלמידים, תושבי האזור אבו-תלול, ללמוד באחד מבתי הספר התיכוניים בשגב-שלום ובערעה-בנגב.

העדר בית ספר תיכון והשפעתו הישירה על שיעורי הנשירה

בקרב אוכלוסיית האזור אבו-תלול ישנם כיום כ-750 תלמידות ותלמידים בגיל חינוך תיכון מתוכם כ-173 בלבד הלומדים בפועל בתיכון. השאר כ-577 תלמידות ותלמידים, שמהווים כ-77% מהם, נושרים מהמערכת דרך קבע וזאת בעיקר מפאת העדר בית ספר תיכון באזור מגוריהם. שיעורי הנשירה בשלב התיכון גבוהים במיוחד בקרב הבנות ועולים ברוב המקרים על 77 אחוזים. הסיבה לכך הנה, כי התלמידות שממשיכות את לימודי התיכון צריכות לנסוע לבתי הספר בכפר ערעה-שבנגב, או בשגב שלום המרוחקים כ-15-12 ק"מ מאזור אבו תלול. אולם, בשל תנאים שאינם תלויים בהן, שמקורם במסורת ומנהגים של החברה הבדווית, נמנעות אותן בנות מלצאת ולממש את זכותן לחינוך תיכוני. מסורת ומנהגים מקומיים אלו, מגבילים באופן קיצוני את זכויותיהן של התלמידות לצאת מאזור הכפר או השבט, אוסרים עליהן לנסוע עם "זרים" ללא ליווי של קרוב משפחה, ומונעים מהן ללמוד עם תלמידים המשתייכים לשבטים אחרים או להימצא בסביבתם של בנים זרים.

מכאן, אי נגישות בתי הספר באזור מגורי התלמידות הנו הגורם העיקרי העומד מאחורי אחוזי הנשירה הגבוהים בקרב אותן בנות. חשוב לציין, כי באזורים שבהם יש בית ספר תיכון במקום המגורים – וכך מתאפשר לבנות לממש את זכותן לחינוך – שיעורי הנשירה נמוכים בהרבה. על פי נתוני השנתון הסטטיסטי לבדווים בנגב, 2004, שיעור הבנות המסיימות לימודים תיכוניים ביישובים המוכרים דומה לשיעור הבנים ואף עולה עליו בכמה בתי ספר, כפי שעולה מטבלה מס' 1 שלהלן:

¹ סאלם אבו מדיע'ם רכז סניף עדאלה בנגב ותחקירן.

טבלה מס' 1: שיעור התלמידים הבדוים שמסיימים תיכון, לפי מין, בשלושה כפרים מוכרים

כיתה	בנות	בנים	יישוב
י"ב	84	70	חורה
י"ב	72	60	לקייה
י"ב	101	104	כסייפה

מקור: אוניברסיטת בן גוריון, שנתון סטטיסטי לבדוים בנגב, 2004

ואם לא די בכך, די יהיה להזכיר כי בעבר כאשר לא היו בתי ספר יסודיים וחטיבת ביניים באזור מגורי הבנות אלא מחוצה לו, גם אז מצב התלמידות היה בכי רע. עם הקמת בית ספר יסודי וחטיבת ביניים, רוב הבנות לא היססו לממש את זכותן לחינוך. הנתונים המוצגים בטבלה מס' 2 שלהלן, מוכיחים כי, שיעור הבנות הלומדות כיום בבית הספר היסודי ובחטיבת הביניים ביישוב אינו נופל משיעור הבנים:

טבלה מס' 2: תלמידים בבתי הספר אלמוסתקבל ואלאעסם ב, לפי כיתה ומין, תשס"ג:

כיתה	סך כל התלמידים	בנים	בנות
ו	143	72	71
ז	134	73	61
ח	140	81	59
ט	141	77	64

מקור: אוניברסיטת בן גוריון, שנתון סטטיסטי לבדוים בנגב, 2004

העתירה של עדאלה לבג"צ:

במהלך שנת 2002, פנה ארגון עדאלה, אל רשויות התכנון והבניה ואל משרד החינוך וביקש להקים בית ספר תיכון באזור אבו תלול. ההתכתבויות העלו, כי מבחינה תכנונית אין בעיה להקים את בית הספר, היות ואזור אבו תלול נמצא בשלבים תכנוניים מתקדמים לצורך הכרה בו. משרד החינוך מצידו, הבטיח להקים בית ספר תיכון באותו אזור מזה זמן רב, אך למרות הדרישות הרבות והזמן הרב שחלף מאז הבטחתו מסרב הוא לקיים אותה.

ביום 23/03/05 הגיש ארגון עדאלה, באמצעות עו"ד מוראד אל-סאנע עתירה לבג"צ נגד משרד החינוך, הועדה המחוזית לתכנון ובניה- מחוז הדרום, המועצה האזורית אבו בסמה, משרד הפנים ומנהל מקרקעי ישראל, בשמן של 35 נערות, חלקן נשרו מבית הספר התיכון ומעוניינות לחזור לספסל הלימודים באם יוקם בית ספר באזור מגוריהן, וחלקן האחר הן תלמידות שכיום לומדות בכיתה ט' ואשר לא יוכלו להמשיך את לימודיהן לקראת השנה הבאה בשל העדר בית ספר תיכון במקום מגוריהן. העותרות, אליהן הצטרפו ארגונים ועמותות רבות- ההתאחדות הארצית של ועדי ההורים הערביים בישראל, סדרה - עמותה לקידום מעמד האישה הבדווית בנגב, אגודת הארבעים, וועדת המעקב העליונה לענייני החינוך הערבי, המועצה האזורית לכפרים הבלתי מוכרים בנגב והעמותה לקידום השכלת נשים-ביקשו מבית המשפט להורות על הקמת בית ספר תיכון באזור אבו-תלול. כנספח לעתירה צורפה חוות-דעת מקצועית של פרופ' אסמעיל אבו-סעד, מאוניברסיטת בן-גוריון, מומחה לענייני חינוך, אשר ערך מחקר נרחב בענייני החינוך בקרב הערבים-הבדואים בנגב.

בעתירה, אשר התבססה על נתוני הנשירה המדאיגים בקרב התלמידות באזור אבו-תלול, נטען, כי העותרות מופלות כפליים: הן בהיותן נשים בחברה מסורתית והן בהיותן ערביות, היינו הפלייתן הינה כפולה על בסיס מגדר ולאום. בשל התפיסות החברתיות של החברה בהן חיות העותרות ואשר מגדילות את הפערים בין שני המינים, מוטלת על המדינה חובה לתת משקל רציני לתנאים החברתיים האלה, לפעול למען ביעור הפלייתן המתמשכת של העותרות על ידי מתן חינוך נגיש מסוג זה כמבוקש בסעדי העתירה. חובה זו נובעת מהתפיסה החוקתית של חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו בדבר האוטונומיה האישית של הפרט הכוללת את זכותו להתפתח ולכלכל את צעדיו ללא מכשולים כגון הפליה על רקע תנאים שאין לו שליטה עליהם. תפיסה חוקתית זו מוצאת לה תימוכין באמנות הבינלאומיות שמדינת ישראל חתומה עליהן. סעיף 14 (2) לאמנה הבינלאומית בדבר ביעור כל צורות ההפליה נגד נשים מתייחס באופן מפורש למקרה מסוג דנן ומציין:

"2. המדינות שהן צד באמנה ינקטו את האמצעים המתאימים כדי לבטל אפליה נגד נשים באזורים כפריים, במטרה להבטיח, על בסיס של שוויון בין גברים ונשים, כי ישתתפו בפיתוח הכפרי וייהנו ממנו, ובמיוחד יבטיחו לאותן נשים את הזכות:

ד. לקבל הכשרה וחינוך לסוגיהם, פורמליים ולא-פורמליים, לרבות כזה הקשור לידיעת קרוא וכתוב תפקודית, וכן בין היתר, את ההנאה משירותים קהילתיים והיקפיים, במטרה להגדיל את מיומנותן הטכנית."

כמו כן, הועדה הבינלאומית בדבר יישומה של אמנה זו על ידי מדינת ישראל התייחסה לסוגיית נשירתן של הנשים הערביות-הבדוויות וציינה:

176. The Committee recommended that measures to guarantee the exercise of human rights of non-Jewish women, **including those living in the rural areas**, particularly in relation to health, education and employment, should be intensified. **Special measures should be taken to close the gap between Arab and Jewish schools and address the higher drop-out rates of**

Arab and Bedouin girls. Adequate resources should be allocated for school facilities and education opportunities, including scholarships... [Emphasis added].

Concluding Observations of the Committee on the Elimination of Discrimination Against Women: Israel, 12/08/97, A/52/38/Rev. 1, Part II, para. 176.

בנוסף, מדינת ישראל עצמה דיווחה לוועדה הנ"ל אודות מצוקת הנשירה של נשים ערביות בדוויות בהשוואה לגברים הערבים הבדווים לאמור:

"The higher dropout rates for Bedouin girls remain a problem.

Recent data shows that throughout grades 1-9 the boys make up more than half (52.4%) of the total number of pupils, except in grades 4 and 8. In the ninth grade boys already make up 53.7% of the pupils. **In the unrecognized localities, the situation is even worse: girls make up only 43.7% of the ninth graders.** [Emphasis added]

Third Periodic Report of Israel submitted to the Committee on the Elimination of Discrimination Against Women, 16/11/2001, CEDAW/C/ISR/3, p.164.

על הקשר בין האחוז הגבוה של נשירת תלמידות ערביות בדוויות מלימודי תיכון ולבין העדר בתי ספר תיכון נגישים ובתוך היישוב, ציין דו"ח HUMAN RIGHTS WATCH:

"Of 305 women surveyed from 1991-1992 about their daughters finishing high school, 80.7 percent wanted their daughters to finish, although of those surveyed, 24.9 percent stated that financial barriers, the fact that their extended families did not allow girls to finish high school, **and the fact that schools were too far away would prevent their daughters from finishing.**" [Emphasis added]

Human Rights Watch, Second Class: Discrimination against Palestinian Arab Children in Israel's Schools, USA, 2001, p.40-41.

כמו כן, ממצאים רשמיים מוכיחים, כי נגישות בית ספר תיכון לתלמידות ערביות-בדוויות מורידה את אחוז נשירתן ומפחית את נשירת תלמידים ערבים בדווים:

"שיעורי נשירה מבתי הספר הנם מאוד נמוכים ולא עוברים את ה- 2%, בשל העובדה שכל בתי הספר נמצאים בישוב ובמיוחד ביה"ס התיכון. כיום אחוז הבנות בביה"ס התיכון עולה על אחוז הבנים וזה מסמל שינוי משמעותי ומגמה חיובית".² (ההדגשה לא במקור)

² מתוך: ד"ר יוסי כורזים, ילדים בסיכון ברשויות המקומיות הבדוויות בנגב (מדינת ישראל משרד העבודה והרווחה, האגף לשירותים חברתיים ואישיים, השרות לילד ולנוער, 2003), עמ' 24.

בנוסף, נטען בעתירה, כי הוכחה לכך, כי העותרות מופלות לעומת אחרים הנה העובדה כי משרד החינוך מקצה את המשאבים הדרושים, ומקים בתי ספר תיכון במקומות רבים אחרים, לאוכלוסיות שונות וקטנות מאוכלוסיית העותרות, ואשר מספר תלמידי התיכון קטן ממספרם ביישובי העותרות. כך למשל, בקיבוץ שובל הסמוך, שבו מתגוררים כ- 350 תושבים בלבד קיים ביי"ס תיכון אזורי שבו לומדים כ- 450 תלמידים, בעוד לאוכלוסייה המונה כ- 12000 תושבים מסרבות הרשויות להקים ביי"ס תיכון.

סעיף 3 לחוק זכויות התלמיד קובע כי, "כל ילד ונער במדינת ישראל זכאי לחינוך בהתאם להוראות כל דין". סעיף 28 לאמנה הבינ"ל לזכויות הילד מדגיש, כי המדינות החברות מכירות בזכות כל ילד לחינוך, והן ידאגו שהזכות לחינוך תהיה זמינה ונגישה.

התכלית של ההוראות הנ"ל היא להעניק הזדמנות שווה לכלל הילדים אזרחי המדינה בגילאי לימוד חובה ללא הבחנה על רקע חברתי או על כל בסיס אחר. חשיבותה של חקיקה זו היא בהטלת אחריות מלאה על המוסדות הרשמיים, מוסדות המדינה, בהספקת שירותי חינוך לגילאי חינוך חובה. מכאן, מוטלת על המדינה חובה לנקוט בכל הצעדים הדרושים בכדי לספק שירות חינוך זה, וקיומו יובטח לכלל התלמידים. דאגה זו מחייבת הסרת כל המכשולים בפני יישום הזכות לחינוך בגילאי לימוד חובה.

סיכום:

מדינת ישראל עדיין אינה מקיימת את חובתה לספק חינוך תיכוני לאוכלוסיית היישוב אבו תלול-אלשהבי ולששת היישובים הסובבים אותו. הנפגעות העיקריות ממחדלה של המדינה הן הנשים. דוגמה לכך הם דבריה של אחת העותרות, עאישה חליל אבו מעמר, הלומדת בכיתה ט' בבית ספר ביישוב אבו תלול-אלשהבי. עאישה מודעת לחוסר הוודאות של המשך דרכה ושל העתיד הניצב בפניה. היא מתארת מצב זה באומרה:

"אני נמצאת בסכנת נשירה ודאית בגלל שאין בית ספר תיכון באזור. כל הבנות שלומדות מחוץ לכפר נחשבות בנות שאינן מכובדות ואינן מביאות כבוד למשפחה. הייתה בחורה שניסתה ללמוד בתיכון, אך כולם התחילו לדבר עליה והיא הפסיקה את לימודיה. גם פתרון ההסעות אינו מקובל על החברה שלנו ואינו מאפשר לנו ללמוד בתיכון, כי הקבלה והנסיעה לבית ספר תיכון מחוץ ליישוב אל תיכון ערערה בנגב ו/או שגב שלום אינם קלים. אם יוקם בית ספר תיכון ביישוב אני אוכל להמשיך לימודי תיכון והדבר ימנע את נשירתי.

יש לי חלום לסיים לימודי תיכון ולהיות עורכת דין כשאגדל, אך אני לא מרשה לעצמי לחלום על עתידי בגלל שאיני יכולה להמשיך לימודי תיכון בתנאים שאין תיכון, וכשאני יודעת שאני נושרת בסוף השנה".

דברי העותרת עאישה חליל אבו מעמר, 2.2.2005, בעתירה של עדאלה

לעתירה: בג"צ 2848/05 פאטמה אבו סבילה (עלי) ואח' נ' משרד החינוך ואח' (העתירה תלויה ועומדת)